

Martin Kukučín: Keď báčik z Chochoľova umrie...

Martin Kukučín

Ked' báčik z Chochoľova umrie...

Martin Kukučín

Digitalizátor: Tomáš Ulej

Copyright © 2007 Zlatý fond denníka SME

Tento súbor podlieha licencií 'Creative Commons Attribution-NonCommercial-NoDerivs 2.5 License'. Viac informácií na <http://zlatyfond.sme.sk/dokument/autorske-prava/>

Obsah

Pôvodná publikácia	1
1	2
2	8
3	12
4	16
5	22
6	29

Pôvodná publikácia

Martin Kukučín. *Výber II.*. Tatran. Bratislava. 1980. 453.

V tomto výbere prvé vydanie

. Daniela. Lehútová. rediguje. . Daniel. Šulc. rediguje. . Marianna. Prídavková-Minári-
ková. Výber zostavila, edične pripravila, poznámky a vysvetlivky spracovala. . Estera.
Šulcová. zodpovedná redaktorka. .

Bibliografické poznámky

Odtlačené podľa Slovenských pohľadov X, č.1 a 2 z januára a februára 1890, s. 23-35 a 71-95.
Sobrané spisy I, I. vydanie 1910, s. 167-229.

1

Ondrej Tráva, gazda v Kameňanoch, zavesil gazdovanie na klinec a oddal sa na špekuláciu. Gazdovstvo viedol jeho syn, a on zaoberal sa kupectvom. Čím vlastne kupčil, ťažko menovite povedať. Ako mešťan mení podľa sezóny a módy obleky, tak Ondrej Tráva mení podľa okolností články svojho obchodu. Niet azda plodiny ani výrobku, ktoré by nebol za čas svojho pôsobenia dovážal na trh. A čo je zvláštne a svedčí o jeho nadaní: vždy vedel, kedy treba tento článok opustiť a tamten miesto neho pochytiť, aby z toho povstal úžitok a nie škoda.

Prirodzená vec, že málo býval doma. Výročité alebo iné sviatky, nedele a tu i tu deň alebo dva odpočinku — ináč vždy na vozíku, na železnici alebo na jarmoku. Najmä po jarmokoch chodil nielen do blízkeho okolia, ale i po druhých vidiekoch. Nie div, že naďaleko znalo ho každé dieťa. Ale on — ako všetci vychytení ľudia — málokoho znal dôkladne alebo podľa mena: zato každému dával sa do známosti ako starému známemu. A často podarilo sa mu zaviesť ľudí, lebo podľa kroja a výrečnosti hneď vynašiel sa, kto z ktorej dediny a akého je stavu a povolania, a podľa toho vedel sa i držať.

„Daj boh šťastia, Ondrej!“ počul volať chlapa v čiernej, umastenej košeli. Ondrej hneď vedel, že to skadesi valach, ale nevedel skade, ani kedy s ním bol na slove.

„Pánboh uslyš, Ďuro! Akože sa máš?“ poďakoval mu a hneď ho i obdaril menom len tak naslepo.

„Len tak, len tak. Ale ma ešte znáte?“ tešil sa valach. „Ja, že ste ma od zalanska zabudli. Čo som vám tú vlnu predal, už sme sa viac nesňali...“

„Kdeže by ťa neznal, Juríčko! Dobre, ako vlastného brata.“ A podával mu usmiaty ruku. „No, keď ma tak znáte — no!“ divil sa natešený valach. „Ale ja som Mišo, nie Ďuro.“

„Ľaľa! Bodajže ťa i s hlavou!“ A pľasol sa širokou dlaňou po čele. „Pravdaže, Mišo, teraz mi huplo do hlavy.“

„To sa vám plietol náš bača — to je Ďuro.“

„To—to—to — teraz už viem, už viem.“

„A neprídete po vlnu? Zas jej máme z pol centa. Popri mitošinskom salaši sa vozievate, vídavam vás z grúňa. Len zoskočiť, horou dvadsať—tridsať krokov, a ste tam. Príďte!“

„Ak ma nepretiahnete, lebo vy ste...“

„Čosi spustíme my, čosi zas vy pridáte — nuž ved' sa azda len nepobijeme.“

„Ved' by to i bolo, aby sme sa rozišli! Prídem niekedy. Len pozdravuj, Mišičko, baču!“

Tak sa hlásili u Ondreja ľudia, keď mali dačo na predaj a peniaze potrebovali. Túto okolnosť vedel znamenite využiť. Keď mu dakto dačo ponúkol, Ondrej nikdy neukázal veľkú ochotu do kúpy. Skôr sa vyhováral, že to nemá teraz žiaden odbyt, že sa to zle drží na sklade: vôbec vždy vynašiel dáku ťažkosť, pre ktorú nehodno to kúpiť. Ale navela sa len dal naviesť na kúpu, i

to viac len po známosti a z priateľstva. Ľudia ho vychvaľovali, že je dobrý človek, že hodno s ním kupčiť, lebo že nie je lakomý.

A Ondrej chodil si po jarmokoch a dedinách, kupčil a bohatol.

Zo všetkých jarmočných známostí najlepšie zostal mu v pamäti pán Aduš Domanický.

Vídal ho od rokov na každom jarmoku, ale nezoznámil sa s ním, ani jeho meno nevedel. Ostatne, načo by sa s ním zoznamoval, keď nemali medzi sebou nijaký obchod? Ale čo im bolo súdené, predsa ich neminulo.

Zoznámili sa znamenite.

Bolo to vlani na Ondreja v Podhradí na jarmoku. Ondrej predával valaské súkno na rínku. Hneď ráno videl pána Aduša chodiť popod šiatre. Obzeral bundy, čiapky, vôbec kožušiny. Tak chodil od šiatra k šiatru, sťa trhový gazda, akoby chcel každého kušnieru ošacovať. Sprobúval bundy futrované vlčinou i tureckou barančinou, ale ani jednu nekúpil. Nemohol sa iste s majstrom pohodnúť. Popoludní už nechodil samotný: pridružili sa k nemu druhí, bohvie skade ľudia. Všetko mladí, zdraví, veselí; ale pán Aduš bol predsa len nad všetkých. Okrúhly klobúčik s kosou tetrovovou sedel nad uchom, ponad ktoré boli vlasy sčesané, že zakrývali celé sluchy. Fúzy, vykrútené pyšne dohora, oči sa ligotali, ústa usmievali — vôbec pán Aduš nemá páru v celom jarmoku.

Zastali pred šiatrom perníkarským. Navyberal hrbku marcipánu, tri srdcia so zrkadlami a pek-nými veršíkmi na obrázkoch; celú kohortu husárov šnurovaných, pravda, len cukrom; dve pan-ny; dvoje kolísk s deťmi v nich; sedmoro detí — a podobné výrobky medovníckeho umenia. Pernikár ho obskakoval, lebo takého kupca nemal vari celý dnešný deň. Ale tu pán Aduš začal sa jednať. Pernikár nechcel úvalom spúšťať, pán Aduš sa nahneval: nekúpil nič, len tie dve kolisky a tých sedmoro detí, a opustil i s priateľmi šiator sklamaného perníkára. Keď poodišli, Ondrej ich videl, ako sa laktami štuchajú a smejú. Iste bavia sa na perníkárovi.

Po jarmoku, keď šiatre boli rozobraté, naložené i s rohočkami na dlhočizné vozy, i s truhla-mi neodpredaného tovaru, mesto začínalo tichnúť. Jarmočníci sčiasťky poodchodili, sčiasťky uchýlili sa do hostincov a krčiem. Ondrej Tráva tiež vošiel do mestského regálu¹ zapíť tram-poty dnešného dňa. Za stolom videl pána Aduša i s priateľmi, ktorých bolo ešte viac než pri perníkárovi. Ondrej Tráva zastal vprostred izby, vyňal drevienku-fajku a vytriasol z nej popol na zem. Obzeral si divnú spoločnosť. Pán Aduš nemal známy klobúk na hlave — sedel na ňom alebo on sám, alebo niektorý z priateľov. Košeľa ukrčená, mašľa zatisnutá k pravému uchu. Vlasy neboli začesané na sluchy, ale vyčnievali, ako sa ktorému páčilo, každý v inú stranu.

„Taká je moja Diana!“ kričal pán Aduš, búchajúc na stôl. „Vlani chytila diviaka za ucho — vážil vyše troch centov — a došikovala ho ku mne na polianku. Šiel ani dieťa, tak ho skrotila. Videl, ako naň zo simple² cieľim; vedel, čo sa s ním stane — a musel stáť dvadsať krokov predo mnou ani svieca: tak ho znamenite trímala!“

„Ale, Aduš, netáraj!“ zamiešal sa jeho sused. „Diviak nedá sa len tak držať ako dieťa.“

„Ale tento sa dal,“ veral sa pán Aduš, udrúc sa v prsia. „Lebo sa nemohol hnúť. Diana ho...“

¹regál - (z lat.) právo výčapu, výčap.

²simpla - (z lat.) jednoduchá puška.

„Iba ak bol len taký vypchatý. Diviak hodí rypákom a Diana ani nečuchne — už je nebohá. Na čo by mal zuby? Ale rozprávaj také pletky bláznom, a nie —“

„A držala ho, keď raz poviem!“ Pán Aduš búšil na stôl, žily mu naskočili na sluchách. „Zastrelil som ho. Trafil som mu rovno do komory. I kožu mám z neho na korbe.“

„Necigáň! Korbu ani nemáš.“

„Ale ja? Nikdy si takú nevidel! Podošvy železné, boky politúra — osmoro do nej vojde.“

Spoločnosť sa rozosmiala. Ondrej sa tiež nemohol zdržať; usmieval sa tichučko a pozeral bystro na Aduša.

„A čo sa ty smeješ? Ty trhan!“ oboril sa naň Aduš. „Čo si ty? Zeman si ty? Pakuj za pec!“

Tráva mrdol plecom, odvrátil sa od pána Aduša a pristúpil k rekestíšu, kde za latkovou obrubou krútila sa celá familia Eduša Mayera, obsluhujúc prívetivo jarmočníkov. „Blázon!“ riekol Tráva, usmejúc sa krčmárovi. Mayer sa bezvýznamne usmial, nechtiac mu ani prisvedčiť, ani protirečiť: rovnako si vážil oboch, Trávu i Aduša. Tráva bol dávny hosť, tržil po málo, ale od rokov. Aduš bol nový hosť, ale tržil dobre. Tráva si sadol za stôl k fľaške a pozoroval spoločnosť pri susednom stole.

Pán Aduš zabudol medzitým na Trávu, i kam ho bol poslal. Rozprával už o inom.

„Ani lasice! Na vzrast ani čo by ich ulial. Jabĺčka po krížoch a stehnách — len sa tak v očiach mení. A múdro! Tloskneš na ne, už idú. Potrafia i bez liací. A pod sedlo — ani belčov. Ťahajú, koľko im naložíš. V kroku sporé. Vozík pretiahnu cez Váh ani pierko — a čo by im bol Váh vyše hlavy. Ej, to sta koničky!“

„A kde si ich kúpil?“

„V Dunajci tohto leta. Poľská sorta.“

„Čos' dal za ne?“

„Hádaj — či uhádneš!“

„A ja viem?“

„Štyristo — rovných štyristo, s'aby odštrichoval.“

Susedia prikyvovali mu s' a na odobrenie kúpy.

A Ondrej pozoroval a počúval, čo sa vraví pri susednom stole. Zaujímal ho zvlášte pán Aduš. Z reči vyzvedel, že je to Aduš Domanický z Domaníc a hrubý gazda — ako sa dalo vyrozumieť z reči Adušových.

Spoločnosť pri susednom stole začínala sa stenčievať. Tí, čo boli z dedín, ponáhľali sa domov. Pri pánu Adušovi zostal napokon iba jeden z priateľov, a i tomu už bolo ako na trňoch.

„Aduško, pod'; bude ti tma, netrafiš.“

„Ale ja? Aby moje kone netrafili! Liace im pustím, oči zaviažem, a trafia. Pepo, vypime si!“ A udrel pohárom o pohár susedov, že sa ten prekotil a jeho obsah šiel susedovi po sviatočných nohaviciach. Pán Aduš pustil sa do smiechu. „Sláva, sláva! Bude krstienie! Na moj hriešnu — veď ma len zavolaš naň!“

„U mňa? Oj, braček už je popoludní! U mňa to už všetko dávno prehrmelo. Syna mám vo vojne, už na druhý rok, je pri kanónoch, a už kaprál. Zo mňa sa už farár nepožije. Ale ty: mladý, zdravý, čerstvý — doma žena mladá, pekná...“

Pán Aduš hľadel priateľovi do tváre a dychtivo načúval jeho reči. „Hej, hej,“ ohlásil sa konečne. „Pekná je moja Žofka, oj, pekná, nech som Kubo! Preto sa nezariem, ak pánboh požehná... Chlapca už mám — Aduša. Ale sa neodhrňam.“ A ako na stvrdenie svojich slov, vyprázdnil pohár až na dno. „A čaká ma doma, čaká moja Žofka...“ A zahľadel sa k dverám, akoby tá, čo naňho čaká doma, tam pri nich dakde stála.

„No pod', bude sa trápiť, kde si: či sa ti niečo neprihodilo, či si sa nevyvalil. Pod', bude desať, kým domov prídeš.“

Pán Aduš sa nehýbal, ani neodpovedal, len kýval hlavou. „Hej, idem, idem,“ riekol konečne, ale sa nehýbal. Priateľ ho chytil popod pazuchy, ale vyterigať ho nemohol, lebo pán Aduš sa mu opustil v rukách.

„Nejdeš?“

„Idem, ale si vypijeme ešte jednu.“

„Ja nie — pod'!“

„Nejdem, choď si!“

Pán Aduš hľadel na priateľa, ako sa zberá. Keď videl, že už má čiapku na hlave a bundu na pleciach, volal za ním: „Čakaj, idem i ja!“

„No, čakám.“

„A toto tak necháme?“ Nadvihol fľašu, v nej vyše polovice vína. „Pod' do kvaterky!“

„Nejdem, tma je!“

„Trafi i potme dolu gágorom — hybaj!“ Nalieval mu do pohára, pričom pomimo tieklo. „Pod', vypi!“ Obzrie sa, priateľa už v izbe nebolo. „Skuhroš, lakomec!“ volal za ním a dopil pohár sám. Obzeral sa po izbe, či nenájde tu človeka, čo by sa mu k poháru šikoval. Zazrel Trávu. Zodvihol sa, neistým krokom pristúpil k nemu. Keď chcel pred ním zastat', potočil sa. To ho muselo potešiť, lebo sa usmial.

Prisadol si k Ondrejovi. „Ja som nie opitý. Zdržím veľmi moc. U báčika popijem toľko — moc!“

„A kto je to ten báčik?“

„Dekan v Chochoľove.“

„Ten? Toho znám,“ odpovedal Ondrej naraz vážne. Adušove slová urobili naň veľký dojem.

„Znáš ho? Ako?“

„Kúpil som od neho tejto jesene päť vozov kapusty. Pravda, síce utratil som na nej...“

„Boháč, strašný boháč! Peniazmi sa obsýpa. Mojej mamy vlastný brat. A rád ma vidí! Daroval mi i kone.“

„Tie z Dunajca?“ pýtal sa Ondrej.

„Aké? Toto sú od neho, nie z Dunajca. Do roboty — i s riadom. Dal ho zreparovať. Povedá, vezmi si, to ti bude pamiatka.“

Ondrej hľadel zas s väčším rešpektom na pána Aduša. „Taká pamiatka — to je už hodno. Keby tak mne niekto...“

„A ty ho znáš? Kapustu máva na div. Ale, počkaj, pod' — vypijeme si.“ A objal ho vôkol krku a zaviedol k svojmu stolu.

Sadli si; pán Aduš ho oblapil ako milenku. „Má pod pol druha sto mier výsevu. Jačmeň ani broky.“

„Po jari som ho kúpil vyše päťdesiat mier od neho. Pekný bol jačmeň.“

„Kupčíš s jačmeňom?“ Ondrej prikývol a pán Aduš sa zamyslel. „Ty, ja ho mám vyše sto mier vo stokoch. Vycúdený — ani holub by ho nenaoberal. Ovoss — a ovoss! Sibírsky — báčik mi ho dal tridsať mier na siatie. Ja by ti predal...“

Ondrej počúval Aduša a srdce v ňom rástlo. „Vyše sto mier jačmeňa a ovsa možno toľko, hútal si v hlave. „Človek podnapitý, mäkký — oddá sa s ním jednať.' Ale zatajil túto myšlienku. „S jačmeňom kupčím iba pred jarou, keď ho treba na siatie, a v prednovku³, keď sú múčnice prázdne. V zime sa to zle kupčí so zbožím,“ odpovedal Adušovi. „Čerta zle — len kúp! Dám lacno.“

Tomu slovu sa Ondrej zaradoval. Ale tvár jeho nebola natešená, skôr zamyslená. „Kde by ho zosypal? Toľkú sypáreň nemám...“

„Na pôjd, hockde,“ radil mu pán Aduš.

„Myší toho roku ako hmýru; zoseknú mi ho na krúpy. Hotová škoda.“

„A načo sú pasce?“ pretrhol ho pán Aduš v reči.

„Zrno sa zbehne, dobrota z neho vymrzne; na jar zostanú v stoku iba kepienky.“

„Keď sa zbehne — vody všade dost'. Nakropíš ho.“

„Schytí sa oheň, vyhoríš — choď pýtať od koho chceš náhradu.“

„Čerta vyhoríš, to len tak! Nedáme ťa. Len kúp.“

³prednovka - čas pred novou úrodou.

„Ach, lepšie sú peniažky,“ a udrel sa po prsiach, kde mal za kožuškom zastrčený ohromný pugilár, nabitý bankovkami.

Pán Aduš by bol práve stratil trpezlivosť vydržať ešte ďalej pri tejto veci; ale slovo „peniažky“ ho pútalo. Doliehal na váhavého Ondreja. „Ale kúp! Dám ti ho lacno, odpoly darmo — po dva štyridsať. I to len tebe. Ale nikomu nepovedz, pred báčikom pst!“

„Ani peňazí toľko nemám,“ vyhovárал sa Ondrej.

Pán Aduš s opovrhnutím pozrel na Ondreja. Odtiahol ruku, ktorou ho bol ovinul vôkol krku. Posadol od neho ďalej a odvrátil sa.

„Pán Aduš!“ zaliečal sa mu o chvíľu Ondrej. Trochu sa zľakol, že sa táto dobrá kúpa kazí. „Po čom ho dáte?“

„Keď si žobrák — nekupuj! Po ničom.“ A pán Aduš odstrčil ho laktom od seba.

„Ja, žobrák? A toto je sečka?“ Vyňal tobolku a roztvoril ju pred ním. Bankovky v nej ležali stisnuté ako karty v nejakej starej knihe. „Ešte máme sa čoho chytiť.“

„Po dva štyridsať,“ riekol pán Aduš.

„Povedali ste dva tridsať.“

„Tak dobre — dva tridsať. Od slova neodstúpim. Sto mier jačmeňa, dva tridsať — tu je ruka!“

Ondrej nebol taký náhlivý. Jednal sa, kým neodjednal ešte šesták na miere. Zavolali krčmára; vysvetlili mu, čo sa stalo. Ondrej pred jeho očami zložil desiatku, závdavok Adušovi. „A kedy prísť poň?“

„Hoc i zajtra,“ riekol pán Aduš. „Vína, vína do tejto fľaše — bude oldomáš!“

„Dobre,“ pristal Ondrej. „Zajtra teda. Ale nemám vozy, ani kone,“ riekol starostlivo, chcjúc kovať železo, kým bolo horúce.

„Ja dám odviezť — koni u mňa plná stajňa; nič nebudem pýtať, lebo moje kone...“

„Pravdaže vy,“ prisviedčal Ondrej. „Veď ja som sa hneď tak jednal.“

A kúpu, ako svedčí, okúpali oldomášom.

2

Ondrej Tráva nemohol podľa sľubu druhý deň ísť do Domaníc. Obchody ho pripútali k domu. Vianoce sa blížili, jarmoky hustli, peniaze ľuďom nezvyšovali: každý chcel len predávať a Ondrej kupoval. Že tak nedodrжал slovo, mrzelo ho spočiatku; ale pozdejšie sa upokojil. Na Tomáša bude i tak vo Svätom Tomáši jarmok. Svätý Tomáš je dosť blízko Domaníc, bude mu po jarmoku snadno odbehnúť a zavŕšiť obchod s pánom Adušom. Závďavok je daný a jačmeňu s' a kde ležať: aspoň je pred ohňom istejší, ak by pánboh dačo dopustil do tých čias.

Na jarmok do Svätého Tomáša sa skutočne vybral. Vyzeral pána Aduša, i videl ho hneď zrána, ako chodil zas popod šiatre. Kamaráti pri ňom neboli. Chodila s ním mladuška pani, ktorá hoci mala na hlave kapišón, bola takto ináč šumná. Bola veselá; svoju peknú tvár, mrazom doštipanú, s dvoma jamôčkami na lícach, obracala ustavične k pánu Adušovi. Bolo vôbec vidno, že sú manželia, a to novomanželia: lebo Ondrej vedel, že starí, čo už privykli na seba, celkom ináč by sa držali pred svetom.

Ondrej chcel sa upomenúť u pána Aduša, že príde k nemu dnes večerom alebo zajtra ráno, ale nevidel ho už, iba pred samým večerom. Sadol i s paňou do vozíka. Kone v ňom zapriahnuté boli veru sotva z Dunajca za štyri stovky — nebolo na nich vidno ani jedno jabĺčko. Podsebný fako mal miesto toho na prednej nohe ohromnú chrastu, náručný mal pravé oko vytečené a na ľavom beľmo. Tie od báčika z Chochoľova to tiež neboli; bohatý dekan by sa nešiel vd'áciť takými mršinami ani Cigánovi, nieto svojej sestry synovi. Na kozlík nevysadol kočiš v šnurovanom dolománe a klobúku s ovisnutou až na chrbát širokou stužkou, ale celkom obyčajný dedinčan v bielej, vlastne zafúľanej halene, na ktorej každá nitka ukazovala sa zvlášť, a na nohách v kopyciach¹, ktoré v krpcoch obuté siahali do pol kolien. Pritom jednou nohou zakášal: iste ju kdesi zlomil a zabudol dať napraviť.

Kým sa tento záprah pohol, trvalo hodnú chvíľu. Najprv rozknísal sa chlap na kozlíku: trepal liacami, krútil bičom nad nečujnými koňmi. Za jeho príkladom rozknísal sa i tátoše, trhli hlavou, vozík pohol sa a zas zastal. Pán a pani poklonili sa, akoby chceli pochváliť snahu pohoniča a koníkov. Dedinčan opakoval svoj manéver a teraz už všetko pohlo sa a už viac nezastalo. Brička išla koketne, akosi šúrom, lebo zadok uvážal sa a divne tancoval. Ondrejovi stislo sa srdce akousi nemilou predtuchou. Ten záprah, tie sedliská na bričke s vytrhaným remeňom a spod neho vyčnievajúcim senom, ktorým boli futrované, tá drabinka na dvoch miestach zlomená a motúzikmi pozväzovaná, tá košinka zablatená a deravá, tie divno tancujúce kolesá: vôbec všetko, čo teraz videl, nadháňalo mu akýsi neurčitý, tajomný strach. ‚Kde by tí vzali sto mier jačmeňa!‘ šepkal mu ustavične vnútorný hlas. ‚A ak nemá nič? Ak ťa podviedol a teraz vysmeje s' a blázna?‘ Ondrej nemal nikde pokoj. Kúpil si pol klobásky a šiel s ňou do regálu; ale tá klobása akoby nemala konca, akoby mu medzi rukami rástla. Ani ju nedojedol, a už bol sýty. Jeho nepokoj sa pozdejšie trochu utíšil, keď podarilo sa mu odpredať šesť dobrých kfmnikov, veľmi dobre odpredať. Dal si naliať, a myšlienky začali sa brať hneď iným smerom. ‚Ale som ja blázon!‘ nadával si v duchu. ‚Či má ten jačmeň všade so sebou voziť? Ale je každý taký blázon, aby vyzrádzal svoje bohatstvo? A kto by riekol o mne, čo ma nezná, že mám šesť stovák tu v kešeni? Ba čo ešte — šesť stovák a sedemdesiat papierikov vyše toho! Dobrý som mal jarmok — mrázik pritiahol, kfmniky podskočili v cene a mne omastili dľaň sedemdesiatimi zlatkami.‘ Tak rozmýšľal Ondrej pri víne a rátal, koľko zarobil a aké urobí domácim svojim Vianoce.

¹kopycia - súkenná obuv, na ktorú sa pripevňujú kožené krpce.

Keď vyšiel z regálu, bolo sa už dost' dobre stmilo; vietor fučal ulicami a sypal sypký sneh rovno do tváre. Ondrej stiahol čiapku na uši, sadol na vozíček a pustil sa cestou k Domaniciam.

Keď dostal sa do dediny, bola číra noc. Len v málo oblokoch sa svietilo. Ondrej okúňal sa nočnou hodinou zosadnúť v panskom dome. Zastal pred akýmsi stavaním, kde ešte svietili, a zaklopal na oblok.

Polooblečená žena vstala od praslice, opravila si čepiec a stala si k obloku. Bola uľakaná, kto sa to pred polnocou dobýja do stavania. Dodala si smelosti a zvolala: „Kto si?“

„Ja som Tráva z Kamenian. Či by ste mi nedali prenocovať?“

„A čo si hneď d'atelina! Bolo nocľah na mrkaní hľadať a nie o polnoci!“ okríkla ho gazdiná. „Hodní ľudia netlčú sa po nociach, lebo noc má svoju moc; iba kadejakí...“

„Veď ja idem z jarmoku!“

„Bolo sa prv poberať — korheľ!“

„Veď ja som Tráva z Kamenian, ten, čo kupčí. Ale ma už, Katrenka, neznáte?“

Žena poodstúpila od obluka a z izby ozval sa tichý, tlmený zhovor. Iste radí sa s kýmsi, čo má robiť. Ondrej čakal netrpezlivo, čo bude nasledovať. Izbené dvere vrzli, pod stenou zaznel ľahký krok. Dvere na vrátach sa otvorili. Pred ním stála Katrena, ale už v kožuchu.

„No, poďte; ani by vás nevpustila, iba po známosti... Veď vy tu máte voz i kone!“

„Voz môže zostať i vo dvore, a nejakú stajňu var len nájdeme,“ ozval sa srdečne Ondrej. „Ale by ste ma odohnali, ako — nehodno primeriavať — psa, v tejto chujavici?“ A Ondrej, chcjúc sa jej zafatinkovať, ovinul rameno okolo jej pásu. „Ste ako ciagel' studený!“ odbíjala ho od seba. Ondrej sa rozohrieval. „A pod vašim kožuchom je teplo ani, ani...“ Miesto prirovnania tisol svoju uzimenú ruku pod jej kožuch.

„Čože si za pačrev!“ udrela ho po ruke a zasmiala sa. „Ideš ho!“ Jej smiech ohrial skrehnutú dušu Ondrejovu. Otvárala vráta a Ondrej vtiahol s vozíkom do dvora.

Kým vypriahol, už bol so ženou známy, takže mu i pomáhala skladať riad z koňa. Keď vošli do stajne, Ondrej sa jej spýtal: „A ste vy, Katra, vdova, či vydatá?“

„Keď ma znáte, budete var vedieť, čo som.“ Ondrej cítil, ako ho zaľala. Ondrej ju neznal, i sotva kedy ju videl. Ale podľa obyčaje dal sa jej do známosti, i pokrstil ju menom, ktoré mu prvé napadlo. Náhodou ho uhádol a to dopomohlo mu k nocľahu. Preto ani teraz nepriznal sa k svojej taktike. „Keď som vás ostatný raz videl, mali ste muža. Len neviem, či od tých čias...“

„Neumrel? Oj, žije môj zdycháč, žije! Zlá zelina nevyhynie,“ odpovedala Katrena a zas sa zasmiala.

Ondreja nadchádzali svetské myšlienky, „A ja veru, že ste vdova. Ja som vdovec, a vy, keby ste boli vdova... Viete, to by sa šikovalo, ako keď zem ku zemi priorie a medzi skasíruje medzi nimi.“ A pritisol Katrenu k sebe, ako si on to predstavuje.

„No, vy ste akýsi potáraný človek,“ karhala ho Katrena.

„Ved' sa dost' natáram pomedzi svet. Kdeže by nebol!“

Voviedla ho do izby, kde pocítil, akoby ho varom oblieval. Zdalo sa mu, že je veľmi horúco. Tvár, ušibaná vetrom a snehom, blčala mu. Pod kozubom horel ohník, ale začínal už zhasínať. Iba dve—tri hlavičky spĺňali pri podhrebenej, rozžiarenej pahrebe a osvetľovali izbicu. Bola neveľká; na štítnej stene obrázky svätých v pozlátených papierových rámcoch; pod povalou polica s miskami a krčiazkami. Dookola lavice. V jednom kúte stôl, v druhom posteľ, v treťom rozsiahla pec, teraz ešte teplá, na nej sušili sa triesky, aby bolo zajtra pri čom svietiť.

Tu zvrzgotala posteľ, ani čo by centy zavalil na ňu. Ozvali sa z nej hlboké, ťažké stony, a hneď zatým zívnutie v celej, nekonečnej škále.

„Len sa vyťahuj ako pes na pazderí!“ okríkla gazdiná toho, čo sa na posteli zodvihol a vyťahoval. Bol to chlap dlhý, že mu nohy ďaleko z postele trčali. V pleciach široký, tým viac, že bol v kožušku. Tvár zdravá, červená ani repa; valil sa dolu ňou znoj temer cícerkom. Vlasy rozčuchrené, dlhé, hlava roztrasená ani šop.

„Ale som si zdriemol!“ pochvaľoval si, mľasknúc vysušenými ústami a zívajúc. „Vyvalil som sa, že len na otčenáš, a tu som takto... Človek sa usocia!“

„Ledva čakáš, len sa hodiť do tej postele,“ prisviedčal mu Ondrej. „Roboty moc...“

„Ach, toľko veru nie,“ ozvala sa gazdiná. „Čože vám chlapom: keď raz pomlátite, iba spať. Ale my...“

„Pre mňa môžeš — spi!“

„A vlna sa sama popradie.“

„Pre mňa sa môže i sama...“

„Ba radšej vstávaj — či chceš takto spať? Ach, id', pecúch — hanbi sa.“

Muž sa usmieval, i žena s utajeným smiechom harušila muža. Vidno, že sú ešte mladí, zaoberajú sa so sebou; i vadia sa len zo žartu ako mladé straky.

„Ja sa veru hanbiť nejdem. Hanba, nehanba — naspäť sa musíš... Vitajte u nás a sadnite si, zohrejte sa, lebo je na dvore zima.“ A spustiac nohy na zem, posadil sa tiež na peľast'. „Z jarmoku? Čože ste predávali? Ale bol nejaký?“

„Ach, len taký — teraz nie ako indy!“ stonal Ondrej, ktorý sa nerád pred ľuďmi chválieval. „Groša medzi svetom málo; čo groš jest, držia ho židia v rukách.“

„Ej, to—to!“ zvolal gazda. „Keby ja bol tým, čo je nad tým — papieru na svete dost', dal by narobiť peňazi a každému dal — na, naber si, koľko ti treba! Bolo by hneď lepšie na svete, verte!“

„Teba postavia na to — neboj sa,“ zahriakla ho žena. „Čo by si mal stovák plný záčin a vôdor — všetky by šli tvojím nešťastným hrtanom a zas by ich mal len žid. Viem ja: kto si poriadne vedie, nepije, ten má. Tebe by desať mincí nestačilo, a čo by v komore bili!“

„Nefruc, dievčička; nevieš, čo frfoceš. Ale som ti grunty prepil, či čo? Laľa, ako bude dojedat'!“

A takýmto hovorom prešiel im čas, kým si neľahli. Ondrejovi postlali na zem omlacok slamy a gazdiná mu sama z postele dala hlavnicu. Prikryl sa bundou; bolo mu ani v páperí.

Všeobecné chrápanie zvestovalo o chvíľku, že v chalupe všetko spí.

3

Vykladať sny nášho pocestného bolo by márne. Niektorí na sny držia, ale my vieme, že sen je sen: priletí z akýchsi neznámych svetov ako motýľ, a mizne, keď ho ovanie skutočnosť. Dost' bude vedieť, že Ondrej zabudol vo sne, ako sa v Svätom Tomáši uzimil, ako sa biedne doredikal do Domaníc, i ako ťažko dostal nocľah. V pamäti zostala mu len gazdiná Katrena a celú noc sa mu o nej plietlo. Tu sa mu videlo, že je vdova a že bude z nej veľmi podarená Trávuľa. Tu zas, že mu syn a nevesta bráni — a podobné pletky. Práve sa mu zdalo, že ju nahovára, ona ukazovala vôľu zaňho ísť, keď osfkol od bôľu. Nebol si istý, či spí, či nespí, a čo sa to s ním stalo; iba cítil, že ho noha nad členkom veľmi bolí.

Prebudil sa, pretrel oči; všade tma ako v rohu. Trochu sa rozhl'adel, a tu vidí, že sa ktosi štvornožky teruží ponad neho. Jasne rozoznal biely šat neznámeho cestovateľa od čiernej tmy nočnej. U tajil sa — ak by to bola tak ona!

Ani nedýchal. Tu pocíti tvrdú dľaň na tvári. Celú mu ju zakryla. Prsty hrubé šmátrajú sem i tam, akoby sa chceli presvedčiť, či na tvári jest nos, oči, ústa a uši. Katrena nemôže mať predsa takú ohromnú, tvrdú dľaň! Pohol sa a zašepkal: „Kto si?“

„To som ja. Vybral som sa na dvor, a nemôžem potrafiť. Rozospatý... A som nestupil na vás?“

Ondrej odpovedal: „Nie.“ Ale noha nad členkom dosiaľ ho bolela.

Z postele ozval sa hlas gazdinej, ktorá sa až teraz zbudila: „Ktože to zase máta?“

„Veď povedám, ja!“ odpovedal muž. „Už bude z pol tretej. Druhú dávno odpískali. Treba sa dvíhať.“

„Tebe ľahko duriť, keď si sa večer na oba boky vyležal. A čo budíš toho pocestného?“

„Veď som sa tu akosi zamotal. Zabudol som, že je tu — prevrhol som sa naňho.“

Gazda vyšiel konečne do pitvora. Ondrej na zemi pocítil, ako sa vovalila otvorenými dvermi zima a zanesla mu tvár studenou rosou. Vtiahol sa pod bundu.

Bol nespokojný. Doma mal taký poriadok, že mohol si pospať do svitu, ak nemal pred sebou dáku cestu. Tu musí vstávať, lebo by sa domáci naň prevrhali, keby im zostal na zemi. Hľa, gazdiná iste už vstáva. Počut', ako šuchorí čímsi; iste sa oblieka. Ondrej by sa jej prihovril, ale čuje jej tichý šepot. To odrieka rannú modlitbu. Čušal pod svojou bundou.

Gazdiná rozhrebla pahrebu, spod popola zasvietilo niekoľko žeravých uhlíkov. Zhrnula ich do hárbočky, dúchala na ne, a už prašťali suché triesočky pod kozubom, hádzuc svetlo na celú izbicu. Ondrej vytrčil spod bundy hlavu. „Taktó vzbúriť celý dom!“ šomrala gazdiná. „Ani ten sen nežičí, a keby to kedy, ale o polnoci!“ Šla k obloku, ale nebol výhľad na ulicu. Tabule boli zamrznuté, akoby ich zacínovať. Roztavila svojím dychom jeden list rastliny, ktorú nočný mráz vykúzlil na sklo, a vyzrela do tichej ulice. „Všade tma — povedám, polnoc. Ešte nikde nesvietia. Iba toto motovidlo nemá ani noci, ani dňa!“ Ondrej vyrozumel, že motovidlo má byť gazda.

Práve ju chcel potešiť dákyim slovom a zastať gazdu, keď začul zvonku jeho hlas: „Poce bífff — poce bífff!“

„Čo to zas vedie?“ hundrala gazdiná, bežiac otvoriť. Z dvora ohlásil sa bľakot ovce.

„Poce moja, poc, poc!“ prihovárал sa jej gazda už v pitvore a zápät' zatým ozvalo sa rytmické klopkanie ovčích ratic o vybíjaný hlinou pitvor. Gazda vstúpil do izby, nesúc v náručí jahňa, čierne ako žúzoľ. „Ja hneď večer, že bude krstienie. Len dobre, že som sa zobudil. Začul som kornutu zabľačať — aha, reku, máme jahnicu.“ Obrátil sa k Ondrejovi. „Každý rok donesie jahnicu, a takúto čiernu. Tam ležalo, nebožiatko, pri dverciach, fučalo naň. Nech neprídem, nájdeme ho ráno zamrznuté, nebožiatko.“ A natešený gazda postavil jahnicu na prípecek. „Bo-daj bys' toľká narástla!“

„Môžeš ju sto ráz vykladať, nuž toľká nenarastie,“ hnevala ho gazdiná, už celkom udobrená.

„Obyčaj je obyčaj. Čo ju tam vyložím, preto sa pec nezrúti. Dones soli, posyp ju.“ Gazdiná posypala jahňa soľou a gazda postavil ho na zem. Knísalo sa na nožičkách, akoby stálo na štuliach, a keď sa pohlo, každý pohyb bol nemotorný.

Ovca, čierna kornuta, pristúpila k nemu a nedbajúc na divákov, počala ho lízať. Ondrej, nechcejúc prísť s ovcou do bližšieho kamarátstva, zberal sa vstať. „Len ležte, pospíte si. Ono ovca k vám nepôjde, hodím jej senka. Čo by ste vstávali?“ Ondrej sa nedal núkať a vystrel sa na svojom brlohu. Uprel oči k povale, čítal trámy na nej i nápis na strednej hrade: Dum stawal Mateg Guraň L. P. 1829. Rozmýšľal nad včerajškom, ako predával krmníky mäsiarovi v Svätom Tomáši, koľký má na nich zárobok, koľko má peňazí u seba a hotových v armarijke doma; koľko na obligátoroch dobre intabulovaných, koľko ich leží v tovare, a to v najrôznejšom tovare. Koľko by to vynášalo mier, keby všetky peniaze zohnal a zmenil na samé grajciare, alebo dvojgrošníky. Alebo koľko jahniat by za ne kúpil, a keby všetky prisadil a podržal tri roky — koľký by z nich vyrástol krdeľ! Plný dvor oviec a jahniat — plná dedina — plný chotár — všetci ľudia, samá ovca — a on ich strihá v jar a v jeseni — všade samá vlna — železnica ju vezie, všetko jeho vlnu do

Sliezska — bff — železnica hučí — letí mu ponad samú hlavu.

Strhol sa, zastenal vydesený. Železnica, vlna, ovce — všetko zmizlo. Iba hrmot trvá: gazda sedí mu za hlavou a driape vlnu. Drapot drapačiek nesie sa izbicou, až oblaky drnčia.

„Čosi sa vám prisnilo,“ riekol hospodár, „zastenali ste.“

Ondrejov pohľad padol do obloka. Vidnel sa v ňom modrastý záblesk nového dňa. Keby sa nesvietilo na kozube, prenikol by i do izby tento milý pozdrav zimného rána. Ondrej sa zredikal zo svojho loža.

„Čo sa tak náhlite?“ pýtal sa gazda.

„Na koňa som zabudol, treba ho obriadiť.“

„Netrápte sa,“ riekol gazda s vl'údnym úsmevom, „koňa som vám už nakrmil.“

Ondrej cítil k hodnému gazdovi veľkú vďačnosť a zapáčil sa mu tento človek. O chvíľu bol oblečený. Brieždenie vonku priviedlo mu na myseľ, čo ho dnes očakáva v Domaniciach. Opýtal sa gazdu: „A kto je ten Aduš?“

„Aduš?“ opakoval gazda jeho otázku. „Vy idete k Adušovi? Býva vyše dediny v kaštieli. Videli ste ho na jarmoku, lebo nevynechá ani jeden.“

„Vari s dačím kupčí?“

„Nekupčí. Ale to je už jeho radosť po svete sa túlať. Čo hneď po hrebíčky za dva groše, alebo po pol holby octu — ale na jarmok musí ísť, a čo by mu nohy po kolená poodtínal. Silu peňazí ho to stojí, ale čože takým o peniaze.“

„Je bohatý?“

„Keby sa chcel riadiť! Gazdovstvo má rúče; starý otec i otec boli dobrí gazdovia. Nahabali od sedliakov zemí a lúk — na Aduša zostal takým činom grunt veľký. Ale tento sa neudal na nich; príde o všetko, lebo gazduje zo šaff'a do šechtára. Ej, mohol by sa peniazmi obsýpať! Jeho vlastný ujček je na bohatej fare v Chochoľove; Aduš sa mu veľmi úfa, keď umrie... Viete, taký veľkomožný s červeným pásom! On ho i teraz dokonale napomáha. Keby nie ten,“ naklonil sa k Ondrejovi a znížil hlas, „v kaštieli by bolo všakovak. Nebolo by čím kapustu zatrepáť a posoliť — nieto omastiť. Ale ten posielava všetko od výmyslu sveta. Len toť im poslal vykrmeného brava.“

„A mal dáku úrodu?“ pristupoval Ondrej k veci.

„Čosi mal, ale moc nie. Keby sa všetko pole obsialo, to hej; ale takto...“

„Necháva prielohy?“

„Čo horšie zeme prielohom pod pašu, čo lepšie berú gazdovia spolovice. On málo obsial, nebolo zrna. Čo mu ten ujček poslal ovsu, hen zo Sibérie skadesi, vykrmil ho koňom, lebo bola tvrdza o krm veľká.“

„Moc zviezol jačmeňa?“

„Ja ho šacovať nejdem,“ odpovedal gazda s úsmevom, „lebo nehľadel som mu do záčína. Ale svoj záčin by nedal za desať jeho. Čosi sa predalo ešte na koreni, čosi v krížoch — a čo sa zviezlo, toho nebude tak moc.“

Ondrej stúpil. Jeho predtucha vo Svätom Tomášovi mala predsa len základ. Zveril sa gazdovi, po čo prišiel do Domaníc.

Gazda nebol najmenej prekvapený. „Veď som ja hneď vedel, že ste sa s ním museli do dačoho zaplietať, keď ho tak spomínate. To neurobil len vám. Berie závdavky, od koho môže. Predáva, i čo nemá. Čože takým! Len peniažky na dlaň — ako sa vrátia, o to oni nestoja.“

„Ja — mne závdavok veru musí vrátiť, a to duplom. Mám svedkov, že som mu ho dal.“

„On sa vám hneď prizná, on neodtají.“

„I ustávanie nech zaplatí, i hanbu, lebo ja nedám posmech zo seba robiť.“

A bolo na ňom vidno, že je odhodlaný pustiť sa do boja nielen s pánom Adušom, ale s celým svetom o svoju desiatku.

„A budete sa s ním pravotiť? U koho? Richtár už prekliat Aduša i všetky závdavky desať ráz — nechce o ňom ani slýchať. A vy ste nie tunajší, ale z cudzieho kraja — kto vás zastúpi?“

Ondrej bol roztrpčený. Hneval sa na seba, že sa dal previesť, i na celý svet. Ale gazdiná doniesla misu na stôl, plnú švábky, obsypanej kapustou a znamenite omastenej. Vidno, že toto sviatočné jedlo iba kvôli hosťovi pripravila. Navrchu červeneli sa škvarky vypražené, chrumkavé... Ondrejovi naplnili sa ústa slinami. A všetky škvarky pred neho zhrnula, čo ho toľme chcela uctiť. Ondrej bol veľký milovník tohto jedla, ktoré je ozaj dobré a chujavou sa volá. Prisadol k stolu — chutilo mu znamenite, jeho srdca rana aspoň načas zacelela. Zabudol na Aduša a celý mizerný svet. Hľadel do misy a tu i tu na mladú, čerstvú, gazdinú — a to ho obveseľovalo. Lebo dobré jedlo a pohľad na mladosť na každého musí dobre pôsobiť.

Keď vstali od stola, Ondrej si zhlboka vzdychol a s ťažkým srdcom vybral sa do kaštieľa.

4

Dedina, hore ktorou kráčal, ležala na brehoch neveľkého potoka. Tieto brehy boli premenlivé ako aprílový čas. Ich hranice nezáviseli od vôle občanov, ani stoličného inžiniera, ale výlučne od vrtochov potoka. Keď nazbieral vo vrchoch hodne vody, privalil sa do dediny. Dovliekol so sebou štrku, skál, gliaň¹, smrečkov, haluziny — vôbec čo mu v cestu padlo — a uložil tam, kde sa jemu páčilo. Obyčajne si vybral miesto, ktoré bolo občanom najmenej po vôli. Ale napokon privykli na výčiny potoka a ponechali mu voľnú ruku; nech tečie tak a tade, ako sa jemu ľúbi.

Tak potok zaujal pomaly celú ulicu. Tiekol síce úzkym pásom, ale koryto jeho rozprestrela sa naširoko, ako to ukazoval štrk a kamenie. Za dedinou Ondrej nevidel nič, čo by sa kaštiel'u podobalo. Obrátil sa k ženskej, ktorá na potoku vodu načierala, a pýtal sa jej, kde sa podel kaštiel' pána Aduša.

„Ja som tiež z neho,“ riekla žena, už dost' obstarná, vezmúc kanvy do rúk. „Ku komu ste prišli?“

„K Adušovi,“ odpovedal Ondrej.

„Pán veľkomožný ešte spia, včera boli na jarmoku. Prišli veľmi neskoro, nad samým ránom.“

„Zo Svätého Tomáša dost' včas odišli. Videl som ho, keď odchádzal; bola s ním i pani.“

„Pani veľkomožná tiež boli, ale ešte neprišli. Nocovali v Potočaniech u apku, pán ich ta odpredavili a vrátili sa domov nad samým ránom. Po paniu má ísť popoludní môj muž.“

„Vy slúžite tu i s mužom? To nie ten krivý?“

„Ten,“ prisvedčila žena. „Ale my nie sme tutejší, ale tiež z Potočian. Slúžili sme u apku našej veľkomožnej. V tom kaštieli som sa narodila i zrástla, i varúvala som našu veľkomožnú, kým ešte bola len takým dieťaťom. Nuž radi ma videli naša pani. Keď sa vydávali, prosili apku do tých čias, kým si mňa i s mojím mužom sem nevyprosili. Tak ja tu slúžim,“ a vykradol sa jej vzdych z pŕs, „ale platia na nás veľkomožný z Potočian.“

„Ťažko vám tu privykať?“ pýtal sa Ondrej, vidiac jej istú zádumčivosť na tvári.

Žena prikývla hlavou a pozrela úprimne na Ondreja. „Veru ťažko, veru ťažko. Každý ťahá k svojmu hniezdu.“

„Pravdu máte. A iste vám tu tiež chýrne nebude...“ skúmal ju Ondrej.

Žena neriekla ani slovo. Šli spolu hodnú chvíľu, konečne ozvala sa: „Čo robiť — nikde neobídeš sa bez biedy. No, už sme tu.“

Na toto slovo obzrel sa prekvapený Ondrej. K tomu, čo si predstavujeme pod slovom „kaštiel'“, nechýbalo nič, iba kaštiel'. Dvor bol tu: dlhý, široký, obohatý plotom, miestami načatým. Za dvorom otváral sa ďaleký výhľad do poľa snehom zaneseného a končil sa na samom okraji horizontu reťazou hôr, ktorých tmavá zeleň, pokrytá čerstvým snehom, bola ani čo by ju cukrom posýpal. Aleje nevidno žiadne, ani nové, ani staré. Možno preto zdá sa dvor a okolie Ondrejovi také púste a smutné. Takzvané hospodárske stavy svedčili o úpadku; slabé strechy uhýbali sa

¹gliaň - nános bahna, múľ

pod ťarchou čerstvého snehu. Kam oko padne, všade bieda, rozklad, hniloba... Popri chodníku, ktorým sa šlo od potoka, tiekol jarok hnojovky — končil sa tam v potoku. Vľavo čnejú asi na výšku chlapa múry od zeme: nie sú to zrúcaniny starého hradu, ale, ako vidno, stavba nová, započatá snáď pred rokmi, vytiahnutá až po obloky asi. Široké fundamenty ukazujú, že na nich mal povstať pohodlný zemiansky domec — ale nepokryté múry žalujú, že kto ich zakladal, zabudol nazrieť do svojej kešene.

„Kto stavia tento dom?“ pýtal sa Ondrej slúžky.

„Nebohý apka nášho veľkomožného začali. Nestačili skončiť, lebo umreli: osem rokov od tých čias, čo to takto stojí!“

„Veď sa to všetko rozsype. Koľko tehly tu zaháľa, a kazí sa nič po nič! Aspoň nejaký dášok keby bol na tie múry!“

Slúžka mlčala.

„To je cigánska robota!“ dokončil Ondrej svoj úsudok a tajne si vzdychol: „Kde by sa tu nabralo sto mier jačmeňa!“

Tak prišli pred malý domec; zvonku zdal sa byť dost' milý. Bol maličký veľmi — mohol obsahovať jednu izbu, komoru a kuchyňu. „Tu býva váš pán?“

„Tu — v prednej; my s mužom v zadnej izbe, a toto je sypáreň,“ Ukázala proti domu rozsiahlu budovu, murovanú. Zadná časť bola v dobrom stave, ale predná pustla. Dvere na nej neboli, len také akési dverčiatka sú tam zavesené na čapoch, ani zámky, ani plechu na nich, iba drevená závara. Za sypárňou v záhrade vypínali sa jasene; podľa výšky súdiac, mohutné stromiská.

Ondrej nevedel si predstaviť, ako sa môžu vpratať dve rodiny — pán veľkomožný i jeho sluha — do takéhoto domčeka. Vošiel do „zadnej“. Okienkom, spolovice papierom zalepeným, vchádzalo toľko svetla, že sa dali rozoznať veci v izbičke rozložené. Na ohromnej truhle sedel Adam, ten istý, ktorý včera poháňal kone Adušove. Okolo neho v tomto malom priestorke rozkladala sa chudoba. Na taký obmedzený priestor bolo jej tu veru moc. Ondrej prisadol si k nemu na truhlu, lebo inde nebolo miesta.

Adam obzrel si host'a a usmial sa šibalsky. Tušil, čo tu hľadá. „Čože ste kúpili od nášho?“

Ondrej bol otázkou prekvapený. „To vám už dačo rozprával?“ pýtal sa Adama.

„A načo? Ja viem, že ste čosi kúpili — vidím na vás, že ste prišli po kúpu. Čo takého vám predal?“

„Jačmeň,“ odpovedal Ondrej a pred týmto krivým, otrhaným človekom zapálil sa až po uši. Nevedel sa hnúť od hanby.

„Koľko vám ho predal?“

Ondrej cítil výsmech, ktorý ukrýval sa v otázke — neodpovedal.

„Desať — dvadsať mier?“ skúmal Adam s tým istým úsmevom. „Ale iste dvadsať — na málo sa on nepodberie.“

„Sto,“ temer šepky vyriekol Ondrej.

„Čo? Sto!“ Adam sa prestal smiať. Pozrel s istým súcitom na Ondreja.

„Veľký ste mu dali závdavok — však veľký?“ A temer so strachom čakal Ondrejovu odpoveď.

„Desiatku.“

„Chvalabohu!“ zvolal Adam a úsmev sa mu vrátil zase na ústa. Bolo vidno, že mu odľahlo. „Máte vy šťastie! Dobré, že viac od vás nevydrankal. Desiatku — no, to ešte ľahko oželite. Len načo ste sa mu dali — načo! Ale ste nevedeli, že, že —“

„A čo ťa do toho, Adam?“ okríkla ho žena. „Každý robí, ako môže.“

„Veď to, že robí, ale necigáni takto! Čo nerobí aj on? A tento chudobný človek má mu darovať svoje mozole?“

„Ale ja?“ ozval sa Ondrej. „Ja nie — kdeže by ja... Ak nemá jačmeň, vráti závdavok duplom...“

„Kdeže duplom! Buďte radi, ak na svoje vy... vy... Ale ako? V dome nemáš šajnového groša — čítať ich vy ľahko nebudete. Urobte nad nimi kríž.“

Ondrej sa hlboko zamyslel. Rozväzoval, koľko sa nabehá, natrpí hladu a smädu, koľko rás sa nevyspí, čo sa natrápi, kým zarobí desiatku. Veď nie každý deň býva taký ako včerajší. Často príde i strata na čase a ustávaní. Život kupca nie je ver na závidenie — najmä u nás, v krajine roľníckej, kde kupectvo vzala do ruky kasta ľudí, ktorí ho znížili a zanesli špinou. A tu má darovať svoju prácu, krvavé mozole človeku ľahkému, ktorý z nich nemá iste osoh: najviac niekoľko hodín zábavy. To mu bolo kruté. Podlosť, bezbožnosť Adušova dotkla sa hlboko jeho duše. V tejto chvíli zhnusila sa mu ľudská spoločnosť, ktorá dá šliapať po svojich zákonoch človeku ľahkému, bez všetkých mravných zásad. Čo sa ho nesprostí — či nemá na to prostriedky?

„A kedy už vstane — ten váš pán veľkomožný?“ pýtal sa Adama.

Adam spozoroval, s akým opovrhnutím znelo to „váš“ z úst host'ových. Ten hlas hlboko ranil Adama. Zdalo sa mu, že Ondrej považuje jeho za pomocníka a účastníka Adušových výstupkov. „Môj nie — ja mám iného. Môj je Potocký, ten ma i platí. Tento... ja tohto...“

„A prečo ste uňho?“

„Veď tak: heno tej keby krky odkrútil,“ ukázal pri tomto šľachetnom úmysle na ženu. „Ona sa sem driape — čerti ju vedia, čo ju ťahá. Akože nepôjdeš s ňou, keď si jej pred oltárom sľuboval?“

„Žena má nasledovať muža svého — a nie muž ženu,“ opravil ho Ondrej.

„Veď keby ja bol pod tým zákonom — ale ja som len na prístupkoch u nej. Hej, keby nie to — ja by jej dal Domanice! Ale kde pôjdeš, hriešny človek? Pozrite, i o nohu som mal prísť, a musíš trpieť... A to všetko len heno tá!“

„Čože urobím,“ bedákala žena, „akože si nechám veľkomožnú?“

„Keby bola na niečo,“ zakríkol ju muž, „lebo by ho ubila, lebo k stolovine priviazala, lebo mu nejako porobila: toto by nestrpela. Ale čo — ona nie nič lepšia, ešte horšia.“

„Id' ho ty, luciferisko krivý — i tak t'a už pánboh dost' potrestal. Akože nestrpíš, keď je to vlastný muž!“

„Veď tak! Treba sa s ním oblápať, bozkávať, že, že... Ach, hanba!“ odsekol dopálený Adam.

„Tot' — s tebou sa bude; s tebou, s takým ufúl'ancom!“ sekala ho žena. „Čo t'a do toho — čo...“

Ondrej opustil rozvedených manželov. Vyšiel do pitvora. Nemal pokoja. Umienil si vec pokončiť razom — a to hneď na tú alebo na tú stranu. Neradil sa s nikým, bez klopania vošiel do izby pánovej. Tu panovalo ešte pološero; okná boli zatiahnuté záclonami a zamrznuté. Jedna posteľ nerozostlaná, pri nej prázdna kolíska; oproti posteľ druhá, na nej rozložený pán Aduš. Ešte tuho spal. Ondrej ho zobudil.

Trvalo hodnú chvíľu, kým sa Aduš spamätal. No rozišli sa mu driemoty, keď začul triezvy, mocný hlas Ondrejov: „Prišiel som po jačmeň, čo som v Podhradí kúpil. Ja, že sa zobudíte, čakal som — ale zas do polvečier nemôžem. Dajte kľúče a pošlite dakoho so mnou nasýpať.“

„To ste vy — aha! U Mayera — už viem. No, dočkajte, vstanem: cudzích ľudí nehodno posielat' po sypárňach...“

„Chvalabohu, zlodeji sme nie!“ zahriakol ho nahnevaný Ondrej.

„Veď to nepadá na vás — božechráň. Ale čeliadka, viete, aká je v dnešných časoch — darmo sa na ňu naspúšťáš. Eva, Eva!“ volal mocným hlasom z postele. „Odchýľteže trochu dvere, nepočuje,“ riekol Ondrejovi, ktorý tak urobil. Na volanie vošla skutočne Eva, Adamova žena. „Eva, poďže sem,“ a chytiac ju za rukáv, šepkal jej čosi do ucha. Eva počúvala, ale sa nehýbala. „No, len choď, Eva — veď ja, vieš, to zariadim; neboj sa!“ A žmurkol na ňu, čo bolo podivné, keď len prvej žaloval sa na čeliadku „v dnešných časoch“.

„Mne zakázali,“ bránila sa slúžka. „Pani veľkomožná by sa hnevali...“

„Pani nebude vedieť. Ja to zariadim. Vidiš, že tu je hosť. No, čo nejdeš?“

„Tam mi nedajú.“

„Povedz, že to mne, a dajú.“

„Nedajú — lebo pán veľkomožný sú dlžný... Žid tiež chce svoje. A pani veľkomožná mu zakázali...“

„Choď mi z očí — trať sa! Nech len vstanem, naučím ja teba slúchať — grobianka! Pred cudzími ľuďmi takto pána zahanbiť!“ Eva skľúčená vyšla z izby. „Sprostač — takýto neporiadok v dome: slúžke nemôcť rozkázať! Ale sadnite si,“ obrátil sa k hosťovi, „ja sa hneď oblečiem. Tam do toho mäkkého si sadnite — to sa volá fotel.“

Ondrej očakával, že pán Aduš bude zronený, v rozpakoch, alebo že bude všetko tajiť, alebo že vystúpi proti nemu nepriateľsky: a to sa nestalo. Práve bol veselý, jarý, dobrej nálady, vľúdny: nebolo na ňom vidno, že trápi ho Ondrejova návšteva, alebo do rozpakov uvádza. To urobilo na Ondreja dobrý dojem. Obavy jeho zas ustúpili. Ožila v ňom nádej, že snáď nebude všetko pravda, čo dnes napočúval naňho. Obzrel tú vec, ktorú pán Aduš nazval fotelom, sadol si na ňu, a keď sa v nej usalašil, riekol: „To je stolička.“

„Trochu stolička, ale celkom nie,“ vysvetľoval mu pán Aduš. „To mi daroval báčik. Môj báčik je dekanom v Chochoľove: mojej mamy vlastný brat. Červený pás, veľká fara — boháč! On mi ho daroval; všakver vie, na čom sa dobre sedí.“

„Nám sedliakom s'ťa kde. Keď sa ukonáš, obsediš i na skale; len abys' mal pokoj.“

„Ale že nešla tá stará kvočka — však ste ju nevideli ísť popod oblok — tú — tú... Posielal som ju po dáky fruštík.“

„Ja som už po ňom.“

„Nezaškodí ho potvrdiť. Ja bez fruštíku nikam. Naučil som sa naň, keď som bol na vojne. Slúžil som u husárov tri roky. Oberst², to bol môj báčik, tiež Domanický, ale barón. Chodieval som k nemu — mal dcéru, pekná škrata bola...“ Aduš si mľaskol a hýbal hore—dolu palcom na pravej nohe, ktorá bola opretá na zem. „Len čo som vstúpil do škadróny³, spravil ma oficierom. To, že sme boli v rodine...“

„Ale čo by ste sa obliekali, mne je náhlo,“ súrtil Ondrej, vidiac, že pán Aduš sedí na posteli tak, ako bol z nej vstal.

„Akože, hned'!“ riekol pán Aduš ochotne, ale sa predsa nenáhlil. Skúmal gombíky na nohaviaciach. „Veľmi sa trhajú. Šťastie, že ich má kto prišívat', ale kým som bol slobodný... Viete, ja som veľmi náramný pri vyzliekaní. Mal som atilu so zlatými gombami — ako detská hlava, bohuprisám — potratil som ich všetky do jedného. Báčik mi ju dal spraviť, ten dekan, keď som sa ženil. Dobrý chlap, ten báčik,“ pokyvujúc hlavou, radostne sa usmieval. „Povedá: Ožeň sa, syn môj. Mládencom nezostávajú, i biblia vraví: žeňte sa, kto môžete... Ale ako, báčik — povedám ja — ako dovediem Žofku do prázdneho; ved' mi ju ten starý oplán — to je môj test' — ten mi ju nedá. Ved' nemám nič; viete, že po otcovi zostal iba ten začatý múr... Viem, syn môj, viem — povedá — pán boh pomôže, a čo ja mám, komu zostane? Nikomu, iba tebe. Volajú ma do kapituly, ale ja nie: viem, že si potrebný, poručím ti všetko. A vytiahol z truhlice písma — takýto stôš obligátorov⁴,“ ukazoval pán Aduš, rozovrúc náruč, akoby bol pripätý na kríž. „To, povedá, všetko bude tebe'. A to bude mne. Môj apka si vzal jeho sestru, nedoniesla mu nič do gazdovstva. Nech aspoň báčik nahradí...“

„Ja radšej vonku počkám,“ chystal sa Ondrej na odchod. Videl, že Aduš pre samé reči neoblečie sa ani do poludnia.

„Nie, nechod'te, lebo vám tu zaspím. Počkajte, keď som bol u tých dragúnov⁵...“

„U husárov,“ oprával ho Ondrej.

„Ach, ba — u dragúnov som bol. Čože husári: dragúni sú, čo majú byť! Červené nohavice, trochu široké, za sárami — pekná uniforma! Zaspal som vám raz — iba príde ordonanc: pán fir⁶, tak a tak — ej, skočil ja, ani čoby hrom udrel. V minútke bol som fertik⁷.“

„Keby ste sa len i teraz,“ skuhral Ondrej.

²oberst - (z nem.) plukovník.

³škadróna - (z franc.) oddiel vojenskej jazdy.

⁴stôš obligátorov - (z lat.) hŕba dlžobných úpisov.

⁵dragún - jazdec.

⁶fir - (z nem.) čatár.

⁷fertik - (z nem.) hotový.

„Ono by sa ja i teraz obhodil — keby čakal fruštík; ale tá nešťastná trlica, Eva... Keď nocujem u báčika v Chochoľove, to som za tmy na nohách. Na kredenci slivovica. V Srieme⁸ má známeho, arcibiskup je tam — ten mu posielava sriemsku. Vlni jej dostal plný súdok, mne z nej dal tri fláše. Dve sa minuli, tretia zostala pre hostí. Tamto stála pod kozubom, aby bola pod rukou. Skočil kocúr, zabil flášku. Pod slivovica po zemi. Štyri týždne mi voňala tu. Keby nie kocúr, teraz by sme mali! Ale to je slivovica! Proti svetlu — zlato! Dolu hrdlom — olej. Tu od žida, tá driape. Ale táto ide hladko: ani ju nečuješ, iba šľups, keď ti je v žalúdku. Rozloží sa tam sťa pahreba, hreje, prechodí žilami — a každá žilka ti hrá a kričí ešte do jedného, ešte do jedného kalíška! Eh, keď si pomyslím na ňu... A pomyslite si: báčik vám ju nepije! Povážte — všetko len pre hostí. Čo sú akí tí hostia, ale ja by už len doprial najradšej sebe... Eh, keby tu bola, pod kozubom...“ Pozrel na Ondreja: videl, že ho ten nepočúva, ale obzerá si na stene obraz. Pristúpil k nemu, jednou obutou, druhou bosou nohou. „To je svätý otec Pius XIII.⁹, už umrel — bol hlava našej cirkvi. A vy ste našej viery, katolík?“ Ondrej mu prisvedčil.

„Teraz volá sa svätý otec Lev IX. Býva v Ríme, vo Vatikáne — to je nič, iba taký kaštieľ, ale už nie nový. Tiež som bol v ňom. Báčik ma pojal, keď ta putoval. Stojí na siedmich vrchoch. A keď omšu slúži, neminištrujú mu takto chlapci — sami biskupi! Ej, tam je to už hej. Ten obraz mi dal báčik z Chochoľova. Všakver pekný! No, ten má tiež peknú faru — no nie? Ved' ste boli uňho?“ A čakal chvíľku na odpoveď. „Oj, ale sa nemôže ani porovnať s Rímom! Nuž v Ríme fara a v Chochoľove — to je tiež trochu rozdiel.“

Ondrej bol ohlušený rečami domáceho pána. Myšlienky a rozum odpočívajú mu ani o výročitých sviatkoch. Cítil sa zle. „Ja to už toľko nemôžem počúvať!“ riekol pánu Adušovi.

⁸Sriem - územie v Juhoslávii medzi dolnou Drávou a Dunajom.

⁹Pius XIII... Lev IX. - zrejme ide o chybné číselné označenie pápežov. Správne má byť Pius IX. (1792-1878) a Lev XIII. (1810-1903), ktorý bol pápežom od roku 1878. Lev IX. žil v rokoch 1002-1054 a posledným pápežom nazývaným Pius bol Pius XII., ktorý bol pápežom v rokoch 1939-1958.

5

Ondrej čakal, že pán Aduš sa najeduje a povadí s ním, alebo že prestane hovoriť. Ale nesplnil sa jeho očakávanie. Pán Aduš usmial sa a pokýval hlavou.

„To vám uznám, lebo dakto je veľmi netrizňavý. A ja zas nie. Báčik mi vravieva: syn môj, ty si mal ísť do seminára. I dali ma vskutku do seminára, keď som odbavil piatu latinskú. Báčik bol u biskupa; biskup prečíta svedectvá, pozrie na mňa a povie: šuhaj sa mi páči; šiestu mu odpustíme a nech hneď oblečie kleriku. A bolo mi dobre. Vyučil som sa — prišiel na ostatné vakácie domov — videl Žofku Potockú... Viete, krv nie voda. Prišlo mi ľúto za mojou peknou mladosťou. Žofka mala na šestnásty rok, dievča v každom ohľade... Nuž vyzliekol ja kleriku a stal sa gazdom. Radšej chudoba, ale láska — viete, to je nadovšetko. A teraz vám ukážem moje gazdovstvo.“

Ondrej bol uradovaný, že konečne už vyjdú na dvor, k jačmeňu. V pitvore hodil okom do kuchyne — tesno, tma. Eva stála pri ohnisku, okolo nej sliepky i s kohútom. Snáď im bola zima a vtiahli sa do stavania.

„To je kuchyňa; do času ujde,“ začal mu vysvetľovať pán Aduš, odvádzajúc ho na dvor. „Tento domček je iba môj majer; ja som vlastne u môjho paholka v kvartieri. Inakšie sa bude tamto bývať — ukázal na rupy — keď nový kaštieľ dostavím. Štyri izby — tam sa môže dať poriadnejší richtúnok¹ ako v takejto jednej kutici. Kuchyňa s ohniskom a kotlíkom, keď sa bude prať v dome, pivnica pod celým domom: jeden oddiel na víno, druhý na švábku a zeleniny. Lebo víno pri švábke nerado sa drží: naberie do seba toho ducha takého a razí veľmi za okovitou. Ej, to bude podarený dom: keď ma v ňom navštívite...“

„A kedy to bude?“ pýtal sa Ondrej.

„Keď ho dostavím.“

„O koľko rokov? Nevie, či to dožijem?“

„Ej, bolo by zle! Materiál mám už hotový: tamto pod stráňou je zem hlinačka — z nej dám napáliť tehieľ. Dreva mám dost — načože mi je hora! Mám kontrakt i s murármi — hockedy sú hotoví. Ale nemám ešte groše, viete, také zbytočné. Ale i tie budú, keď báčika pánboh k sebe povolá...“

Hovoril to tak nevinne, že ani sám Ondrej nevytýkal mu bezbožnú žiadosť, ktorá vzťahovala sa na skorú smrť chochoľovského dekana. Vyviedol ho naprostred dvora, kde bol voľný rozhľad na všetky strany.

„To, vidíte, všetko moje. Mnoho v neporiadku: treba reparácie, ale to nechávam napotom. Najprv dom a potom dvor. Tento plot pôjde preč — dám dookola železné latky s končítymi koncami. V Domaniciach moc zlodejov — nech sa napichujú na môj plot. Popri latkách bude živý plot z agátov. Keď agát kvitne, to vám je vôňa! Keď sme ležali v Temešvári², akurát agáty kvitli; včely sa na nich len tak rojili. Ja ich tiež budem držať. Práca okolo nich temer žiadna —

¹richtúnok - (z nem.) zariadenie, nábytok.

²Temešvár - západorumunské mesto.

a med hotový. Včelín postavím tu za kaštieľ ku plotu. Urobím hôrku okolo neho, lebo včely nerady, keď sa im nablízku hurtuje. Tento dvor rozdelím na dvoje. Prostriedkom pôjde vysoký múr k samému potoku. Z tejto strany múra bude kaštieľ, k nemu povedie cesta pieskom vyspaná. Piesok som už vyhlíadal — veľmi podarený, biely ani múka. Tou cestou budú smieť len koče chodiť. Za múrom bude gazdovský dvor, sypáreň, stajne, humná... Potok sa musí zregulovať. Na brehu zariadim taký park zo samých vrb. Ale to nebudú našské, to budú smutné vrby. Tie rastú v cudzích krajinách: konáre im visia po zem — preto sa volajú smutnými. U báčika v Chochoľove rastie jedna taká — ale toto budú väčšie, kde väčšie — tu je pôda! Pri kaštieli bude záhrada, ale len na kvety. Zelenina, kapusta, to pôjde všetko za kaštieľ. Len čo ho vystavím, dám predeň zasadiť dve brezy. To bude pamiatka odo mňa synovi a vnukom... Nech vidia, ako som sa o nich staral. Brezy už mám vyhlíadané, tamto v tej horici: pekné ani sviečky a zhrúbe také ako ja v páse. Taký veľký strom ľahko presadiť, kto sa tomu rozumie: potom i vám ukážem, ako to treba. Potom to bude inakšie. Nebude tiecť hnojovka dolu dvorom.“ A pán Aduš bol celý uchvátený nad budúcim svojím rajom, ktorého obraz tak živo ležal mu v hlave.

„Podme pozrieť stajne,“ pretrhol ho Ondrej v ďalšom rozvinovaní plánov svojím triezvym hlasom. Chladnosť a zvuk toho hlasu pripomínali pánu Adušovi skutočnosť, ktorá ďaleko, ďaleko kulhala za jeho načrtanými plánmi.

„Dobre,“ prisvedčil pán Aduš. „Statku moc nezimujem — nemá akosi ceny,“ riekol, otvárajúc na stajni dvere. „Radšej krm predám pred jarou, čo zvýši. Tu je kravička, jalovica — pre moju potrebu dosť, to iba žena, čo uživa kávičku; ja nerád. Kravičku mi dali so ženou; báčik z Chochoľova mi tiež kravu núkal, ale ja nechcem.“ A usmieval sa veľmi falošne. „Ujst' mi i tak neujde,“ myslím si, „nech mi ju dá pred jarou, vyzimovanú. Viete, preto tak špekulujem, že budem mať i kravu, i krm v osohu — no, nie?“

„Kravička trochu chudá,“ poznamenal Ondrej, nepočúvajúc, čo pán hovorí.

„To je sorta taká! Dávajte jej piškóty, a nestučnie. Ale na osoh! Dvadsať holbí denne, vravím, dvadsať holbí, ani by ste neverili. A husté — ledva sa vydojíte, čo nechce ceckami ísť. Zmúti sa za otčenáš: päť funtov masla na jedno mútenie. Tú kravu zlatom nevyvážite!“

„A prečo niet pomostín? Statku veľmi škodí, keď musí stáť v mokrom.“

„Oj, tu nie, tu odteká. Pozrite ten jarok pod slakom — ide rovno do potoka. Tu je sucho. A keby bolo i trochu vlhko: a keď statok býva pod holým nebom — na daždi a snehu? Ved' bola i táto stajňa dylovaná. Ale čo — krava skočila, rozčesla sa. Hovädo na div — len za mäso dali osemdesiat zlatých. Kúpim druhú — zlomila si nohu. Ja som sa nahneval: počkaj, reku, ja ti premyslím — dal ja dyle vyhádzať. Teraz môže skákať, koľko sa jej páči, a nebojím sa, že o ňu prídem. Novú stajňu dám cementom vyliať. Cement trvá veky, a dyle musíš každých päťšesť rokov vsádzať nové. Koľký to hned' osoh! Len si vedieť premyslieť: sprostý by neuveril, koľko ho jeho sprostota stojí peňazí,“ usmial sa pán Aduš, vedúc host'a k nasledujúcej stajni. „To je koniareň,“ vysvetľoval.

„Tiež bez pomostín! Či sa vám kôň rozčesol na nich?“ pýtal sa Ondrej s úsmevom veľmi štipľavým. Pán Aduš azda ani netušil, že sa mu Ondrej vysmieva; celkom spokojne a vážne odpovedal: „Ach, nie, ale je iná príčina. Niet pomostín, a predsa aká nízka! Vidíte, vysoké kone nemôžem držať: sem ich nemôžem postaviť.“

„A tie z Dunajca?“

„Ktoré?“

„Čo ste v Podhradí rozprávali.“

Pán Aduš zobzeral sa stajňou, akoby odpoveď hľadal. „Á — tie, musel som ich predať. Nepratali sa do dverí. A teraz mi ešte také netreba. Veľké spotrebujú mnoho krmu. O dakoľko rokov, nerečiem...“

„O koľko?“ pýtal sa Ondrej.

„To pánboh vie — my nie. Ale kedysi iste. Každý musí kedysi umrieť — i báčik z Chochoľova...“

„To jeho smrť ťažko čakáte!“ zvolal Ondrej s úžasom. Pozrel prísne na pána Aduša; ten sa príjemne usmieval a krútil veľký kľúč na pravom palci.

„Prečo ťažko? Tá príde, kedy jej bude vôľa. Ja mu života ani pridať, ani odjať nemôžem. A prečo by mu smrť mal vinšovať? Preto, že mi dačo poručí? To by som bol blázon — veď mi poručí omnoho viac, ak bude ešte dvadsať rokov žiť, ako keby umrel už dnes! Či dnes, či o dvadsať rokov — jeho majetok mi neujde. Nech ho len pánboh zdržuje.“

„A ak by ste vy šli pred ním?“ riekol Ondrej prísne.

„I to sa môže stať. Ale skôr sa stane, že on bude prvý... Ja mu smrť nevinšujem, nemyslíte si!“ Ondrej mlčal a nepočúval, čo pán Aduš hovorí. „Ale čo budeme sa tu po stajniach túlať,“ chytil ho pán Aduš za rameno. „Poďme k židovi.“

„Ja nemám kedy. Urobme poriadok s tým jačmeňom...“

„Dost' času odpoľudnia. Poďme sa najprv občerstviť.“

„Najprv urobiť, čo nás čaká, a potom krčma a kratochvíľa. Poďme do sypárne.“

„Keď vy nechcete ísť k židovi, ja zas nejdem do sypárne. Prečo nechcete; bojíte sa, že vás nemám čím potraktovať?“ hovoril pán Aduš urazený.

„Báť sa nebojím, ale robota je robota.“

„Ale to mi neurobíte!“

Vyvinula sa medzi nimi naozajstná potýčka. Ondrej musel všetky schopnosti napnúť, aby sa nepoddal zvodom Adušovým. A predsa zvíťazil.

„Keď teda nie, obzrieme ešte ostatné stavy,“ rozhodol pán Aduš, udobrený síce, ale s mráčikom na čele.

„Už sme dost' videli,“ bránil sa Ondrej.

„Ale nie všetko!“ a ťahal ho k cieni. Bolo v nej čosi dreva, čo nestačí ani do Vianoc, a rozobratý voz gazdovský. Na zadnej osi bolo jedno koleso vyššie, druhé nižšie. Na tento zjav upozornil pán Aduš Ondreja a riekol: „Vidíte, vy neuhádnete, prečo sú tie kolesá nie jednaké.“

„Prečo?“ a Ondrej sa už zas usmieval. „Keď sa koleso zlámalo, vzalo sa z druhého voza, čo mal kolesá nižšie alebo vyššie.“

„Povedám, neuhádnete!“ zvolal pán Aduš veselo. „Keď som začal gazdovať, desať ráz, i viac ráz sa nám voz vyvalil so senom alebo so zbožím. Raz zakvačil Adamovi nohu a ožobráčil ho na večné veky. Ale ja to budem trpieť? Dal ja urobiť toto vyššie koleso a dal ho na zadnú os. Keď sa vezie úbočinou, vysoké koleso príde vždy nadol. Od toho dňa som nikdy viac nevyvalil. Čudujem sa starým gazdom, že na toto ešte neprišli. Vec jednoduchá, len trochu rozumom pohnúť. Tuto máme pluh, starý je, ale veľmi znamenitý.“

„Lemeš zodratý, bolo by dať nový,“ riekol Ondrej.

„To je lemeš znamenitý. Tento pluh mal už môj starý otec. Ja som ho chcel odhodiť — báčik z Chochoľova mi daroval ruchadlo. Začnem ja ruchadlom orať — brázdy po pás, za brázdou skaly ako barany sa vyvaľujú. Zasejem žito — vzišlo kde—tu. A samý štrkáč, samá stoklasa v ňom, a klásky, mohla by ich mačka labkami zakryť. Odložil ja ruchadlo a vrátil sa k starootcovskému. A čo sa stalo? Úroda na div: jačmeň v tom samom žitnisku ani múr! Ruchadlo som hneď predal kováčovi a zostal pri tomto pluhu. Tak vidíte, nie všetky novoty sú dobroty: treba oprobovať, a čo dobrého, toho sa chytiť, a nielen novoty zavádzať na vospust sveta.“

Tak došli k humnu. Ondrej otvoril dvere a vstúpil na holohumnicu. Dosky boli na nej vytrhané.

„Tam nemáte veľmi čo prezerat,“ ohlásil sa pán Aduš. „Humno staré, len na oheň súce.“

„Moc reparácie tu treba.“

„Načo reparovať? Na rok budem možno stavať nové: tohto sa už ja nedám ani dotknúť.“

„Tiež čaká na báčika z Chochoľova?“ usmial sa Ondrej.

„Darmo mi ho nik nepostaví,“ bránil sa pán Aduš.

Ondrej nazrel do záčína — ustúpil s úžasom. Záčin bol skoro prázdny. Ani po prielaz nebol naplnený. V druhom záčine — lebo humno bolo na dva záčiny — bolo čosi d'ateliny a sena, i to iba močiar. „A kde je — jačmeň?“

„Akože ho budem držať v takomto stavaní! Popýtal som tu susedov okolitých, tí mi dali miesta v svojich záčinoch. Nepýtajú od hospody nič. Keď sa mláti, tu hus, tu sliepka sa priživí; i plevy im prepustím za hospodu. No, veď azda nebudem sa dlho takto potíkať po cudzích humnách. Na novom bude holohumnica z cementu. Dosky veľmi hnijú a myši rady držia sa pod nimi. Pod cement myš nepríde.“

„Blahoslavený dom, kde sa i myš má na čom priživiť!“

„No, ja radšej budem svine chovať ako myši!“ zasmial sa pán Aduš.

Tak sa vrátili k chalupe. Pán Aduš vyhábal sa dosiaľ úzkostlivo sypárni. Niekoľko ráz prešli popri nej a ani raz nevstúpili dnu. Ale konečne videl, že vyhnúť sa jej nemôže. Pojal Ondreja a viedol ho ta, kde sa mali splniť skvelé nádeje nášho kupca. Otvoril dvere s drevenou závorou. Ondrej vstúpil prvý.

„Veď tu boli ovce!“ zvolal, vidiac na pôde zjavné dôkazy, že tu bývali naozaj ovce, a nie, napríklad, jačmeň alebo dukáty.

„Ovce,“ prisvedčil pokojne pán Aduš. „Ja letúvam dve i tristo oviec. Osoh z nich je veľký. Syr a dva razy vlna, a zeme sa znamenite pod košiarimi poprávajú.“

„A nezimujete ani jednu?“

„Načo? Padajú na plúca, na motolice — to sa neoddá. V jar ich dostanem zas lacno.“

„A kde držíte — jačmeň?“ Ondrej pozrel prísne pánu Adušovi do tváre.

Pánu Adušovi o poznanie zapálila sa tvár. Oči mu lietali po dvore. „Jačmeň? Rozprával som — v susedovom záčine.“

„Ale zrno?“

„Á — zrno?“ usmial sa príjemne. „Lahko dať zrnú rady! Má tu ležať myšiam na pôživu, volím ho zaviezť Weissovi do Svätého Tomáša. Čo sa čudujete? Tu ho už nepribudne, skôr odbudne. Zalanským som ho držal v sypárni cez zimu, myši ho zosekali vyše desať mier. Nech ho predám hneď v jeseni, mám trikrát dvadsať, šesťdesiat zlatých, v osohu. Na grošoch, čo zaň utfžim, vyrobím cez zimu druhých šesťdesiat, to je stodvadsať zlatých. Nemusím sa báť ohňa, som bezpečný — ten strach by neprijal za osemdesiat zlatých — to sú spolu dve stovky. Vlni a toho roku som zmúdreľ. Odpredal som jačmeň hneď v jeseni — a som o dve stovky lepší gazda.“

Rozprával to s takým úsmevom, že ten dvojestovkový osoh bolo mu ozaj vidno na tvári. Len Ondrej nemal zmyslu pre túto radosť pánovu. Nevôľa mu sadla na čelo.

„To som ja sem darmo chodil!“

„Ja — mne je ľúto, ale kto neskoro chodí, sám sebe škodí. Čakal som vás po ondrejskom jarmoku. Čakám deň, dva, tri, nechodili ste, ani písmo od vás: ja jačmeň Weissovi odviezol.“

„Ale závdavok ste prijali odo mňa.“

„Netajím — prijal som.“

„Teda sto mier jačmeňa mi dáte!“

„A kde ich vezmem? Ja som ho už predal.“

„Vrátite duplovaný závdavok.“

„To áno — bez všetkého, a čo by kone predal! Keby chcel, mohol by sa i z tých čižiem vyzuť, lebo sú mi veľmi priestranné. Vy ste neprišli druhý deň — slovo nedržali, závdavok prepadol. Choďte, do ktorej chcete krajiny pod slncom: medzi kupcami nájdete všade tie isté zákony. Prvý z nich hovorí: kto zruší slovo, nesie toho škodu sám. Kto tu zrušil prvý slovo? Vy máte prísť i o závdavok.“ Tvár pána Aduša bola prísna ako rímskeho senátora. „Ale, recte mi,“ a tu rozliat sa po nej výraz nesmiernej mäkkosti a dobroty, „kde by sme zašli my, hospodári, ktorí kupčíme s bohom, proti ktorému, ak nám nepožehná, nikde vrchnosť nenájdeme, od ktorého milosti a nemilosti závisíme: kde by sme zašli, keby sme sa začali kupeckými regulárni zabíjať? Nie, nebudeme sa! My máme iné regule, a tie sú — svedomie. Mne svedomie vraví: prijal si

desiatku, tak ju vráť. A ja vám ju vrátim, neporušenú, tak ako som ju prijal. Ale predsa nie tak. Vy ste mi ju dali starú, obšúchanú, papierikom podlepenú, nikde mi ju nechceli prijať, a ja utratil na nej desať nových. Ja vám za túto planú bankovku dám desiatku novú, peknú, dobre zachovanú, nepokrčenú — tak ako z prešu vyšla. Pravda, dnes nie, lebo ju pri ruke nemám; ale keď báčik z Chochol'ova —“

„Dajte mi s ním už raz pokoj! Ja som dal peniaze vám, a nie báčikovi,“ rozpálil sa Ondrej.

„Dal by vám ich milerád, ale nemám. Vidíte, zverím sa vám, ako vlastnému otcovi, so svojim nešťastím. Podpísal som sa priateľovi na vechsl'u. Prišiel o všetko, treš'al som ja. Zložil som hotových päťsto zlatých. Weiss mi ich požičal. Na to šiel môj jačmeň i ovos sibírsky! Päť stovák zložiť za druhého, a vidíte, nehnevám sa. A vy pre biednu desiatku by ste ma zadusili.“

„Keby to bola pravda! Ale vy ste nemali stebľa zbožia, keď ste mi ho predávali, vy ste ma oklamali. Mám svedkov, že ste nič nemali, že ste všetko ešte na koreni a v krížoch predali.“

„To bolo len očistom,“ usmial sa tajomne pán Aduš. „Žene sa povedalo, že som všetko na koreni popredal, ale naozaj to nebolo. Peniaze som pod rukou povracal, jačmeň dal v tichosti vymlátiť, i ovos, a potajomky predal.“

„A prečo sa to tak tajilo?“

„Žena nevedela, že som sa podpísal. A povedať som sa bál. Raz som sa jej musel zaprisahať, že sa nikomu nepodpíšem. Ale sľuby sú prázdne hlúby! Vypilo sa, kamaráti navedú človeka na všetko. Preto som sa pred ňou skrýval...“

„Aha, držím ťa už!“ pomyslel si Ondrej. „Dobre,“ riekol uradovaný. „Ja poviem vašej panej všetko, ak závdavok hneď nevrátite duplom.“

„To môžete. Ona to už vie; ale nezaškodí, keď jej to i vy poviete. Včera som sa jej sám ja musel priznať. Nahnevala sa, a preto je dnes v Potočanoch. ale azda sa zas udobrí.“

„To je všetko nie pravda,“ kričal Ondrej. „Vy ste jačmeň nepredávali nikomu. Ani ste ho nemali.“

„A keď vám poviem svedkov, že som mal?“

„Koho?“

„Weissa vo Svätom Tomáši. Ohláste sa uňho, či mi neprisvedčí!“

„Čo by ja ta chodil? Weiss vám prisvedčí, lebo sa so mnou hnevá. A do toho ma nič. Pristanem na desiatke, ale vrátite mi ju hneď.“

„Ale ju nemám.“

Ondrej bol nahneván ako snáď dosiaľ nikdy. Vedel, že je podvedený, a vedel, že nemôže sa pomstiť. Všetky zbrane mu zlyhali, keď ich chcel upotrebiť proti tomuto prefikanému človeku. Ale predsa prišlo mu niečo na um. Táto zbraň nezlyhá! „Nedáte mi tú desiatku?“

„Dám, ale dnes nie.“

„Dobre. Idem do Chochoľova — rozpoviem všetko vášmu ujčekovi.“

Slová Ondrejove mali na pána Aduša zázračný účinok. Nie hnev, nie strach — radosť sa mu zjavila na tvári. Skočil k nemu a chytil ho za ruku. „Ale ozaj! Hneď mi to mohlo zísť na um. Chodte, rozpovedzte mu moju biedu — dobre ma uňho omaľujte. Mne nechce uveriť, v čom som: vás zná, vám vari skôr uverí. A viete čo!“ nachýlil sa ponad samé ucho. „Povedzte mu, že ste mi dali päťdesiatku závdavkom. On vám ju dá. Vy si strhnite dvadsať — to je duplovaný závdavok — a tridsať dáte mne. A počujte: tých tridsať mi môžete hneď zaplatiť, lebo ich potrebujem ako kus soli. Mám ísť pozajtre na krstienie — a grajciara nenájdeš v dome...“

Ondrej urobil nad desiatkou tri kríže.

6

Ani sa neodobral od pána Aduša. Rozžialený odišiel z kaštieľa.

To, čo dnes, sa mu ešte neprihodilo. Nebol by nikdy myslel, že i takíto ľudia žijú pod slncom. Divil sa, ako môže slnce svietiť a dážď pršať jednako na týchto ako i na druhých.

„Či som vám nepovedal?“ bolo prvé, čo počul od gazdu Juráňa, keď mu všetko vyrozprával. „Toho richtára nemáte, aby sa mu ten dal. Ani žid mu nechytí. Rozumu má viac ako všetci fiškáli — čert mu diktuje.“

„Radšej už nerozprávajme o ňom!“ hodil rukou Ondrej. „Škodoval som desiatku, hnevu som užil za stovku. Nech si ju má. Ja už nikdy s ním nebudem mať nič.“

„Pravdu máte, Janičko,“ prisvedčila mu Katrena. „A či nie je to vaše poctivé meno?“ opravila sa hneď.

„Ondráš.“

„Nuž tak, Ondrejko,“ pokračovala gazdiná. „Pánboh vám to iným časom vynahradí. Čo vycigániš, na tom nemáš požehnanie. Ja to vždy vravievam, i moja nebohá stará mať, pán boh ju osláv! Len čo ti je zo všetkého, keď ochorieš, alebo nejaký kríž ťa navštívi?“

„Veď tak, poručeno už bohu,“ uspokojil sa Ondrej. Ba viac než uspokojil. Cítil v sebe istú hrdosť, že nevinne trpí. Tento cit ešte nikdy nepoznal. Už či preto, že toto prvú krivdu utrpel, či preto, že našiel ľudí, čo mu krivdu vedeli urobiť zdrojom blaha. Cítil, keď pozrel na gazdinú, že sladko je i trpieť. Našiel okrem toho i inú náhradu. Kým sa trápil u bezbožného Aduša pre tú desiatku, ona navarila za ten čas halušiek, a to zo pšeničnej múky. A tak ho zas vidíme za stolom s gazdom a jeho driečnou ženou. Dost' sa vzpierali, ale on nepopustil, kým fľaša neprišla na stôl; on sám ju objednal u žida.

Obed minul, sedeli okolo stola a zhovárali sa. Ondrejove myšlienky prestali obľetovať Aduša, obracali sa ku gazdinej.

„Len ako sa vám ja odslúžim!“ zvolal uveličený. „Vy ste ma prenocovali, a ešte takúto hostinu!“

„Jest tu hostiny!“ na to Juráň. „Keby bolo niečo lepšieho — ale čože, sprostý sedliak! Rád si, keď sa naješ.“

„Akoby nie hostina? A táto dôvera?“ pokračoval Ondrej, ktorého city stávali sa tým živšie, čím väčšmi ubúdalo z fľaše. „Keby len vedel, čo by vám tak... toto...“ obrátil sa ku gazdinej.

„A ja viem,“ ozvala sa, oprúc bradu o ruku a hľadiac mu do tváři svojimi očami. Ondrej až teraz zbadal, že sú to oči ako rozkvitnutý ľan, ktorým ťažko odolieť. „Zlomila sa mi kúdeľ!“ doložila s úsmevom.

„Id' ho, ty stará ličienka! Treba tebe kúdele! Ostrúham kolík, nasadím a — to je tvoja kúdeľ,“ zahriakol ju muž.

„Od teba nepýtam. Indy by si bol...“

„Stál som ja veľmi o teba!“

„A kto sa to šiel prepásť za mnou? Kto vypisoval tie listy z vojny? Teraz by odtajil!“

„Keby mi boli ruku radšej odstrelili, ako takejto — takejto strige... Ale naučili ťa vo vojne písať — čo si mal robiť?“ A pri tých spurných slovách pozrel gazda na ňu, a pohľad ten hovoril celkom iné, nie to.

A Ondrej omladol medzi týmito ľuďmi. Omladol, lebo videl, že sa ešte radi majú, že svet a život nezdolel im ešte uchvátiť jediný kvet života a hodiť ho do pece. Zišli mu na um staré, dávno zašlé časy: keď i on so svojou nebohrou takto za stolom, sedával, keď si tiež takto robili výčitky pre každé slovo, ktoré im láska vo chvíľach nestrežených z úst vylúdila...

Vstúpil nečakaný hosť: Adam z kaštieľa.

Bez všetkého úvodu obrátil sa na Ondreja: „Vidíte, povedal som vám...“

„Dajte mi už pokoj. Nech si má!“

„Nieže tak, nie. I desiatky škoda. Ja za desiatku musím šesťnásť týždňov slúžiť. Ja by vám poradil... Keď tak skupujete všetko, kúpte od nášho jasene.“

V Ondrejovej duši sa všetko prevrátilo. Zvíťazila hmota. Až teraz sa rozpamätal, že za sypárňou spozoroval bol jasene — len divné, že mu tak z hlavy vypadli. Zobral sa hneď, a Adamovi, ktorý tiež pošiel s ním, riekol: „Nechod'te. Gazda vám zvie, že rada vyšla od vás, odpráši vás z domu...“

„Bodaj by ste nezlyhali — bodaj ste sväté slovo povedali! Ja iba to chcem: šiel by zas do Potočian z tohto vyhnanca. Len ma dobre omaľujte...“

Aduš sa nemálo zadivil, keď videl nemilého host'a vracat' sa s Adamom. Šiel im oproti.

„Ja som zas tu. Desiatku nežiadam, ale čosi by vám odkúpil.“

„A čo?“

„Tamtie jasene.“

„Jasene?“ užasol pán Aduš. „Kto vám to poradil?“

„Tuto, Adam, váš paholok.“

Pán Aduš bol vážny. Úsmev zmizol z jeho tváre. Očervenel a skríkol na Adama: „Marš z môjho domu! Hneď a hneď pakuj do Potočian... Aby ťa tu viac nevidel, lebo...“ A podvihol naňho päť. Adam na svoju kulhavú nohu dost' rezko kráčal k chalupe. Iba raz sa obzrel; jeho tvár bola vytešená...

Pán Aduš voviedol Ondreja do záhrady. Za sypárňou bolo ohradené štvorhranné miesto. Ohrada nová, tmavočerveno natretá. To bolo jediné v celom gazdovstve, na čom sa dalo vidieť, že pečuje oň starostlivá ruka. V ohrade stáli štyri jasene, vysoké, hrubé, rovné ani svieca. Sám Ondrej musel si priznať, že nevidel v svojom živote také jasene. Desiatku boli hodny otcu-ma-

teri. V ohrade pod jaseňmi boli hroby, štyri hroby. Ležali rad-radom, zanesené snehom. Nad prvými dvoma vypínal sa spoločný kamenný náhrobok.

„Pod týmto kameňom leží môj starý otec a stará mať,“ riekol pán Aduš vážne, zložiac klobúk. „Tuto zas moji rodičia, bez kameňa. Toto miesto si vyhlíadal sám starý otec, ohradil a tieto jasene zasadil. Jasene sú nie moje. Nemôžem ich predat.“

„Tu je všetko vaše — jasene, alebo desiatka!“ riekol Ondrej, uradovaný, že teraz mu už neujde.

„Ako to môžete žiadať? Mám vlastným rodičom olúpiť hroby! A báčik z Chochoľova tiež tu chce ležať pri svojej sestre... Ako by ja to urobil? Kde by mal svedomie?“

„Keď môžete živých — mŕtvych môžete tobôž. Im tých jaseňov netreba, ale mne desiatka treba.“

„Po smrti im takú hanbu...“

„Aspoň nech vedia, čo mali za syna. Nech sa oni zaň hanbia, keď on nemá hanby.“ Ondrej hovoril s hlbokým presvedčením. Jeho každé slovo nachádzalo tisíc ozvien v prázdnej duši Adušovej.

Pán Aduš pozrel na Ondreja, pohľady sa im sňali. Ondrej bol dojatý. Nebolo v Adušovom pohľade hnevu, ani úsmechu, ani ľahkej mysle — bôľ sa v ňom zračil. Tvár pokrytá rumencom — nemohla vydržať cudzí pohľad — odvrátila sa.

Ondrej sa ani nehýbal. Nevedel, čo sa deje, ale tušil, že je toto veľká, svätá chvíľa.

A pán Aduš zažil v ňom viac, než za celý svoj doterajší život. Akési svetlo vkradlo sa mu do duše, osvetlilo jej neohraničenú pustotu, prázdnotu. Pán Aduš videl, poznal svoj obraz — zhrozil sa. Bolo mu teraz úplne jasno, že nemožno takto ďalej žiť...

Spamätal sa a pristúpil k Ondrejovi. „Ondrej, počkajte mi jeden týždeň — dnes nemám. O týždeň vám statočne vrátim, čo som dlžen. Jačmeňa, ani ovsu nepredal som ani zrno — všetko, čo mám, videli ste v humne. Vidíte, oklamal som vás, peniaze pomíňal...“ Chytil Ondreja za ruku a vrelo mu ju tisol.

A divná vec — Ondrej sa neprotivil. Ba protivil sa, povedal: „Na Pavla bude v Zámostí jarmok, tam mi môžete vrátiť. Veď nie je náhlo.“ Prichodilo mu, akoby to mal celkom iného človeka pred sebou: človeka známeho, milého, ktorému vďačne otvárame svoj ináč zavretý mešec. Opätovoľ to vrele stisnutie ruky a bol hrdý, že ho mohol opätovoľ.

Zas odišiel bez odobierky, ale obzrel sa, keď šiel dolu potokom. Pri ohrade pod jaseňmi videl schýlenú postavu, tvár ukrytá v dlaniach...

Vrátil sa k Juráňovi bez jačmeňa, bez desiatky, i bez jaseňov — a predsa bol uradovaný.

Na Pavla bol v Zámostí jarmok, bola na ňom i Katrena Juráňová. Ondrej jej kúpil kúdel' olovom vyliatu, mosadzou obitú, a k tomu takú kotúľku, akú ešte ani jedna nevesta v Domaniciach nevidela.

Keď mu Juráň dohováraľ, načo to všetko, starý Ondrej pohodil rukou: „Mám z čoho. Povedali ste, že desiatku nikdy neuvidím, a tu je. Aduš mi ju dnes ráno vrátil.“

„Hm...“ odpovedal Juráň. „Možno, bude pravda, že sa mu tá nátura prevráti.“

O Turícach toho istého roku umrel nanáhle dekan v Chochoľove. Pohreb jeho bol veľký. Všetci kňazi a učitelia z celého vidieka boli na ňom. Mŕtve telo pochovali v Domaniciach pod jasene. Jeho sestry syn plakal ako dieťa nad jeho truhlou. Jedni hovorili, že preto, lebo Aduš zostal na ľade; iní, že mu bolo ľúto, že musel ujca pochovať na takú pustatinu, medzi zrúcaniny starého blahobytu...

Nech bolo, ako chcelo, ale od pána Aduša nikdy viac nepočul známe slová: „Keď báčik z Chochoľova umrie...“